

Wykorzystywanie małoletnich w prostytucji – charakterystyka i dynamika zjawiska ze szczególnym uwzględnieniem perspektywy polskiej

Niniejszy artykuł ma na celu opisanie zjawiska wykorzystywania małoletnich w prostytucji i przyjrzenie się jego dynamice, ze szczególnym uwzględnieniem skali problemu w Polsce. Autorka, na podstawie przeprowadzonych w Polsce badań, opisuje przyczyny i skutki wiktania się dzieci i młodzieży w komercyjne układy seksualne, analizuje postawy wobec małoletnich wykorzystywanych w prostytucji oraz rekomenduje działania, które należałoby podjąć w celu wyeliminowania tego zjawiska na gruncie polskim.

Wykorzystywanie dzieci w prostytucji jest problemem globalnym i ściśle powiązaniem z wykorzystywaniem dzieci w pornografii oraz handlem dziećmi do celów seksualnych. Przyczyny tych zjawisk oraz ich skutki dla dzieci-ofiar są bardzo podobne (Leidholdt 2003). Wyżej wymienione rodzaje komercyjnego wykorzystywania seksualnego dzieci uważa się za formy zniewolenia oraz przemocy, równoznaczne z pracą przymusową i współczesnym niewolnictwem¹, ponieważ dziecko jest traktowane nie jak podmiot, ale jak przedmiot seksualny o wartości handlowej. Termin „prostytucja dziecięca” oznacza wykorzystanie dzieci w czynnościach seksualnych za zapłatą lub inną formą wynagrodzenia². Prostytucja jest jednak zjawiskiem niezwykle dynamicznym, dostosowującym się

do „rynku” i wrażliwym na zmiany społeczne, przez co przybiera coraz to nowe formy.

Uwagę zwraca brak konkretnych danych dotyczących skali wykorzystywania dzieci w prostytucji na świecie — ECPAT szacuje, że możliwa liczba ofiar to aż 10 milionów. Oficjalne statystyki świadczą tylko o przypadkach zgłoszonych czy wykrytych. Jedną z przyczyn niewykrywalności tego zjawiska jest fakt, iż w dużej mierze handlem dziećmi zajmują się zorganizowane grupy przestępcze. Dzieci wciągnięte w obszar działania takich grup są zastraszane lub ukrywane, często zmieniają miejsce pobytu. Dodatkowo, w wielu krajach prostytucja to przestępstwo, a — co za tym idzie — zgłaszające się ofiary mogą podlegać sankcjom karnym (ECPAT International 2009). Nie

¹ Zgodnie z Konwencją Nr 182 Międzynarodowej Organizacji Pracy dotyczącą zakazu i natychmiastowych działań na rzecz eliminowania najgorszych form pracy dzieci, przyjętą 17 czerwca 1999 r. w Genewie.

² Definicja z Protokołu fakultatywnego do Konwencji o prawach dziecka w sprawie handlu dziećmi, dziecięcej prostytucji i dziecięcej pornografii przyjętego w dniu 25 maja 2000 r. w Nowym Jorku.

można również pominąć faktu, że w wielu społecznościach wykorzystywanie seksualne małoletnich jest traktowane jako tabu, a doświadczające go dzieci mają ogromne poczucie winy i wstydu. Boją się ostracy-

zmu i odrzucenia zarówno przez bliskich, jak i przez społeczność.

Fragmentaryczność danych i brak systemów ich gromadzenia powoduje luki w zrozumieniu zakresu problemu.

Przyczyny wykorzystywania małoletnich w prostytucji

Dominującym czynnikiem wikłania się w komercyjne układy seksualne jest **bieda**. Prostytucja głodowa (Kurzępa 2000) ma miejsce, gdy dzieci nie mogą zdobyć podstawowych środków do życia, jak np. żywności, w inny, akceptowany społecznie sposób. Kraje doświadczone wojnami, katastrofami naturalnymi, bezrobociem czy dużymi różnicami ekonomicznymi charakteryzują się **brakiem bezpiecznego środowiska do rozwoju i brakiem perspektyw** dla dzieci i młodzieży. Osłabione struktury państwowe i mechanizmy ochrony małoletnich (np. trudne do egzekwowania prawo, korupcja) sprawiają, że są oni bardziej podatni na wykorzystanie (ECPAT International 2008). Szczególnie zagrożone są dzieci bez opieki lub z jej deficytem (dzieci ulicy, sieroty, uciekinierzy, dzieci z rodzin dysfunkcyjnych) oraz dzieci z grup marginalizowanych i dyskryminowanych (dzieci migrantów, z mniejszości etnicznych, dzieci osób świadczących usługi seksualne). Ważnym aspektem jest także **środowisko rodzinne**. Wiele badań pokazuje, że ponad połowa osób uwikłanych w seks-biznes doświadczyła przemocy (bardzo często seksualnej) lub zaniedbania w dzieciństwie (Silbert, Pines 1981; Kowalczyk-Jamnicka 1998; Izdebski 2002; Wilson, Widom 2008). Brak głębokich kontaktów i chłód emocjonalny w rodzinie zmusza dzieci do poszukiwania substytutu miłości i bezpieczeństwa gdzie indziej, przez co często uciekają z domów. Jednocześnie, nie doświadczający w dzieciństwie dobrych wzorców relacji międzyludzkich, są podatni na wykorzystanie przez osoby trzecie,

a w sytuacji zagrożenia nie mają gdzie szukać pomocy (Kramer, Berg 2003).

Inną, coraz bardziej istotną przyczyną wikłania się młodych ludzi w komercyjne relacje seksualne mogą być **czynniki kulturowe**. Na przestrzeni ostatnich kilkudziesięciu lat nastąpiła wielka liberalizacja w zakresie seksualności. Obrazy jeszcze niedawno typowe dla pornografii przeniknęły do kultury masowej — ciało jest coraz częściej pokazywane jako towar, a wizerunek młodych osób w mediach podkreśla ich cielesność i zmysłowość (Jędrzejko 2006b). Te treści docierają do dzieci, osób nieprzygotowanych emocjonalnie i osobowościowo na ich odbiór. Uwzględniając fakt, że seksualność człowieka jest bardzo często traktowana przez dorosłych jako tabu i unikają oni rozmów na ten temat, młodzież jest zmuszona do poszukiwania takich informacji samodzielnie. Wiedzę tę czerpie więc od rówieśników, z telewizji, prasy młodzieżowej oraz filmów pornograficznych (Izdebski 2004; Jędrzejko 2006a; Śpila 2006; Kurzępa 2008). Często nie są to wiarygodne źródła, co w konsekwencji powoduje kształtowanie się nieprawidłowego obrazu relacji seksualnych. Brak adekwatnej wiedzy o seksualności czyni małoletnich bardziej podatnymi na wyzysk seksualny (Kurzępa 2000).

Czynniki kulturowe mogą również prowadzić do wykształcenia się postawy konsumpcyjnej, polegającej na przywiązywaniu szczególnej wagi do posiadania określonych dóbr czy utrzymania określonego standardu życia, czego skutkiem może być **prostytucja aspiracyjna** (Kurzępa 2000).

W wielu krajach rozwiniętych młodzi ludzie, pochodzący z klasy średniej, czy to pod presją otoczenia, czy z chęci przynależności do jakiejś grupy, wymieniają usługi seksualne za pieniądze lub markowe i luksusowe produkty (ECPAT International 2009). Prostitution staje się środkiem do osiągnięcia celów zawodowych i życiowych, także długofalowych, czego przykładem jest świadczenie usług seksualnych w zamian za pokrycie kosztów studiów czy kursów językowych, a nawet za awans zawodowy (Jędrzejko 2006a).

Sprawcy

Sprawcami wyzyskiwania seksualnego dzieci w prostytucji mogą być zarówno pedofile (tzw. sprawcy preferencyjni), jak i osoby wykorzystujące c, w której dziecko jest bardziej dostępne niż osoba dorosła (tzw. sprawcy sytuacyjni). Często są zainteresowani atrakcyjnością osoby świadczącej usługi seksualne i nie zdają lub nie chcą sobie zdawać sprawy z jej wieku (Dawid-Olczyk 2003). Pochodzą z najróżniejszych środowisk i grup społecznych, ale zazwyczaj są to mężczyźni, podczas gdy ofiary to w przeważającej mierze

Globalizacja spowodowała natomiast szybki **rozwój seks-turystyki**. Obywatele krajów zamożnych podróżują do krajów uboższych, ponieważ tam ceny usług seksualnych są wiele niższe. Dzieci stają się ich ofiarami, ponieważ panuje błędne przekonanie o zmniejszonym ryzyku zakażenia chorobami przenoszonymi drogą płciową podczas stosunku seksualnego z małoletnim (*Commercial sexual...* 2010). Również wydarzenia o charakterze masowym, takie jak np. imprezy sportowe, prowadzą do zwiększenia zapotrzebowania na usługi seksualne (Jędrzejko 2006a).

dziewczynki (ECPAT International 2008). Należy jednak podkreślić, że oczywiście sprawcy kreują popyt, ale duża ilość jednostek i grup czerpie także korzyści z tego procederu. I tak, dzieci mogą być kontrolowane przez pośredników zarządzających i nadzorujących transakcje (sutenerzy, właściciele domów publicznych, zorganizowane grupy przestępcze), a nawet wykorzystywane przez członków rodziny sprzedających lub „udostępniających” dzieci za opłatą (Kowalczyk-Jamnicka 1998).

Przymus czy wybór

W przypadku małoletnich trudno jednak mówić o angażowaniu się w świadczenie usług seksualnych jako o świadomym wyborze. Nie powinien to być również najważniejszy aspekt w ocenie tego zjawiska. To nie cechy indywidualne dziecka, ale specyficzne okoliczności, wpływ innych osób (znajomych, rówieśników), jak również norm i wartości społecznych powodują, że dzieci i młodzież są doprowadzane do sytuacji, w której dorośli je wykorzystują. Zapotrzebowanie na dziecko jako obiekt seksualny stwarzają zazwyczaj osoby pełnoletnie, nadużywają-

ce swojej władzy w celu osiągnięcia korzyści (seksualnych w przypadku sprawców lub ekonomicznych w przypadku pośredników „udostępniających” dzieci). W związku z tym dzieci uwikłane w seks-biznes, czy to z „własnej woli” czy z przymusu, **należy zawsze postrzegać jako ofiary przemocy, a nie pracowników seksualnych** (ECPAT International 2009). Niestety, takie podejście nie jest powszechne. W przypadku zjawiska prostytucji istnieje tendencja do skupiania się na potępianiu ofiar przy jednoczesnym usprawiedliwianiu sprawców. Dotyczy to zarówno

no prostytucji osób dorosłych, jak i małoletnich (Jeffreys 2000). Posługiwanie się zwrotem „dziecięca prostytucja” powoduje, że zjawisko to nie jest traktowane jak wyzysk czy wykorzystanie małoletnich. Uwaga skupiona jest na ofierze, której przypisuje się co najmniej częściową odpowiedzialność za sytuację, w jakiej się znalazła. Termin ten minimalizuje wagę przestępstw wobec dzieci, odwracając jednocześnie uwagę od sprawców poprzez nazywanie ich „klientami” (Godard 2005). Dobrowolność angażowania się osób dorosłych w świadczenie usług seksualnych jest kwestią sporną, wywołującą wiele emocji³. W przypadku dzieci, społeczność

międzynarodowa⁴ jest zgodna co do tego, że powinny być one szczególnie chronione przed wszelkimi formami wykorzystywania i wyzysku, a za taki uważa się prostytucję. W związku z tym, by przenieść odpowiedzialność na sprawców, należy zastąpić terminy „dziecięca prostytucja” i „prostytucja małoletnich” terminem „**wykorzystywanie/wyzyskiwanie dzieci w prostytucji**”. Dzieci-ofiary powinno się jednocześnie określać jako „**dzieci wykorzystywane w prostytucji**”, „**małoletnie ofiary komercyjnych nadużyć seksualnych**” lub „**młodzież uwikłana w prostytucję**” (Melrose 2004), zgodnie z zasadą, że język tworzy rzeczywistość.

Skala zjawiska wykorzystywania małoletnich w prostytucji – perspektywa polska

W Polsce policja identyfikuje rocznie około kilkudziesięciu osób poniżej 18. roku życia wykorzystywanych w prostytucji (*Raport o działaniach...* 2008). W 2007 r. pokrzywdzonych małoletnich było aż 242, a w 2009 r. — 123. W latach 2004–2008 ustalono w sumie 437 małoletnich, z których prostytucji zyski czerpały osoby trzecie (przy 174 osobach nakłaniających, ułatwiających bądź czerpiących korzyści majątkowe z tego procederu)⁵. Rocznie ustala się zaledwie kilku małoletnich, którzy byli zmuszani do prostytucji. Zjawisko prostytucji, w której ofiarami są osoby poniżej 18. roku życia, nastęrcza jednak wiele trudności w rozpoznaniu i ujawnianiu. W więk-

szości przypadków do zdarzenia dochodzi między zainteresowanymi osobami, dążącymi do zachowania tajemnicy, a seks-biznes opanowany jest w dużej mierze przez środowiska przestępcze (Jędrzejko 2006a). Znaczącą liczbę spośród ujawnionych pokrzywdzonych stanowią jedynie osoby oferujące usługi seksualne na ulicach, parkingach, trasach szybkiego ruchu i dworcach. Z badań natomiast wynika, że świadczenie komercyjnych usług seksualnych przez osoby małoletnie ma miejsce głównie w hotelach czy mieszkaniach sprawców (Izdebski 2004). Można więc uznać, że oficjalne statystyki obrazują jedynie wycinek skali zjawiska.

³ W niniejszym artykule autorka nie zajmuje się kwestią prostytucji osób dorosłych. Obecnie toczy się debata, czy słusznym jest podział prostytucji na dorosłą i dziecięcą. Kontrowersje budzi uznawanie, że jakkolwiek osoba, nawet pełnoletnia, potrafi podjąć świadomą i dobrowolną decyzję o zaangażowaniu się w świadczenie usług seksualnych za wynagrodzeniem (Jeffreys 2000).

⁴ Autorka ma na myśli społeczność międzynarodową biorącą udział w Kongresach Przeciwko Komercyjnemu Wykorzystywaniu Seksualnemu Dzieci. Dotychczas odbyły się trzy Światowe Kongresy — w Sztokholmie w 1996 r., w Jokohamie w 2001 r. oraz w Rio de Janeiro w 2008 r. Podczas Kongresu w Sztokholmie zobowiązano się do opracowania i wdrożenia Narodowych Planów Działań, mających na celu eliminowanie zjawiska komercyjnego wykorzystywania seksualnego dzieci.

⁵ www.statystyka.policja.pl/portal/st/936/50848/Handel_ludzmi_pornografia_dzieciaca_i_pedofilia_przestepstwa_okoloprostytucyjne.html

Badania Izdebskiego⁶ wykazały, że płatne usługi seksualne świadczyło 1,4% nastolatków, z czego w przypadku chłopców było to aż 2,2%. Z kolei wg Jędrzejki jest to aż 2,7%⁷. Obserwuje się jednocześnie wzrost liczby agencji, w których zatrudnia się osoby małoletnie (Jędrzejko 2006b), a w samej Warszawie w komercyjne świadczenie usług seksualnych uwikłanych jest prawdopodobnie przynajmniej kilkudziesięciu

chłopców (Śpila 2006). Brakuje danych o młodzieży wyjeżdżającej do krajów sąsiadujących (np. Niemiec) w celu świadczenia usług seksualnych (Kurzępa 2000). Nie ma również statystyk dotyczących ilości komercyjnych ofert seksualnych umieszczanych przez małoletnich na portalach internetowych. Niezbędne wydaje się przeprowadzenie szerszych, ogólnopolskich badań w tym zakresie.

Charakterystyka młodzieży wykorzystywanej w prostytucji

Większość małoletnich wykorzystywanych w prostytucji stanowią dziewczęta. Obserwuje się jednak, począwszy od lat 90. XX wieku, dynamiczny wzrost liczby chłopców wykorzystywanych w prostytucji (Jędrzejko 2006a). W przypadku dziewcząt niemal zawsze dochodzi do komercyjnych kontaktów heteroseksualnych, a w przypadku chłopców — homoseksualnych, natomiast sprawcami wykorzystania w przypadku obu tych grup są w przeważającej mierze mężczyźni (Śpila 2006; Kurzępa 2008). Wiek, w którym dzieci zaczynają wikłać się w komercyjne układy seksualne, obniża się i obecnie wynosi około 15 lat. W przypadku chłopców jest niższy niż u dziewcząt — ich atrakcyjność szybciej zmniejsza się z wiekiem (Izdebski 2004; Kurzępa 2008).

Trudno znaleźć jedną przyczynę angażowania się małoletnich w komercyjne układy seksualne — jest to zawsze splot niekorzystnych czynników występujących w sytuacji życiowej (Bielecka 2010). Wydaje się, że prostytucja głodowa, spowodowana brakiem środków do życia, występuje rzadziej niż kiedyś i coraz częściej ewoluuje w kierunku prostytucji aspiracyjnej, a celem jej jest raczej „wyrównanie szans życiowych” (Ko-

walczyk–Jamnicka 1998; Kurzępa 2000; Izdebski 2004; Jędrzejko 2006a; Śpila 2006). Ci młodzi ludzie niekoniecznie pochodzą z rodzin o złej sytuacji ekonomicznej, w których ich podstawowe materialne potrzeby nie są zapewnione. Odczuwają silną presję (zarówno społeczną, jak i rówieśniczą) na posiadanie różnorodnych, atrakcyjnych dóbr świadczących o statusie. Natomiast dysproporcje między rozbudzonymi potrzebami konsumpcyjnymi a szansą ich realizacji skutkują podejmowaniem przez młodzież innowacyjnych metod ich spełniania (Kurzępa 2000), m.in. wikłaniem się w komercyjne układy seksualne. Chociaż małoletni w zamian za świadczenie usług seksualnych nadal w większości przypadków dostają pieniądze, coraz częściej formy wynagrodzenia są niepieniężne. Mogą to być modne ubrania, kosmetyki czy różnego rodzaju gadzety, jak np. telefony komórkowe (Jędrzejko 2006a). Pozyskane pieniądze są natomiast w głównej mierze przeznaczane na używki (papierosy, alkohol, narkotyki) czy atrakcyjne spędzanie czasu wolnego, jak np. wyjście na imprezę do modnego klubu.

Innymi przyczynami wikłania się w prostytucję, podawanymi przez badanych, są:

⁶ Badanie Z. Izdebskiego, zrealizowane przez TNS OBOP na zlecenie „PRO–ECPAT” na 5 173 uczniach z reprezentatywnej próby szkół ponadgimnazjalnych, kwiecień–maj 2004 r.

⁷ www.polskatimes.pl/stronaglowna/45126,nastolatki-coraz-czesciej-uprawiaja-seks-za-pieniadze,id,t.html#material_1

ciekawość, potrzeba nowych wrażeń, chęć zaimponowania rówieśnikom (Izdebski 2004), szanse na ciekawsze, bardziej barwne życie (Kowalczyk–Jamnicka 1997) oraz argument: bo „tak wyszło” (Kurzępa 2000). Aż połowa młodzieży podejmuje taką decyzję za czyjąś namową (kogoś obcego, znajomego czy rówieśnika). Wydaje się, że prostytucja jest często skutkiem przypadku i znalezienia się w specyficznych okolicznościach, a nie aktywnością dużo wcześniej zaplanowaną.

Faktem jest, że dużo małoletnich identyfikowanych przez policję (*Raport o działaniach... 2007*) to wychowankowie placówek opiekuńczo–wychowawczych, świadczący usługi seksualne podczas ucieczek. Jednocześnie należy zauważyć, że — przebywając w parkach czy na dworcach — są łatwi do zauważenia i łatwo dają się złapać. Badania Izdebskiego (2004) pokazują, że młodzież mieszkająca w domach dziecka, rodzinach zastępczych czy innych placówkach opiekuńczo–wychowawczych stanowi aż 10% małoletnich wykorzystywanych w prostytucji. Wbrew temu, co się powszechnie sądzi, pozostała część małoletnich niekoniecznie pochodzi ze środowisk zaniedbanych edukacyjnie, o niskim statusie społecznym czy z rodzin rozbitych (Kurzępa 2000; Izdebski 2004; Jędrzejko 2006; Kurzępa 2008). W ich rodzinach pojawia się jednak często problem alkoholowy, przemoc fizyczna czy emocjonalna (Kurzępa 2000; Śpila 2006). Główną cechą, która ich także łączy jest osłabienie więzi emocjonalnych w rodzinie połączone z brakiem zainteresowania ze strony opiekunów (Kurzępa 2000). Słaby kontakt z nimi skutkuje poszukiwaniem osób, którym można zaufać i sytuacji, w któ-

rych można „odreagować” atmosferę w domu. Substytutem rodziny staje się grupa rówieśnicza, oceniana jako bardzo atrakcyjna. W grupie takiej często panuje liberalizm w sferze seksualności połączony z częstym przyjmowaniem środków odurzających, co prowadzi z kolei do upowszechniania negatywnych wzorców zachowań. Młodzieży brakuje innych, interesujących zajęć i alternatyw spędzania czasu wolnego, w związku z czym przesiadują w centrach handlowych lub na ulicy i tam nawiązują nowe znajomości (Sierocka, Drewniak 2006; Sma-gacz 2007). Nie jest do nich adresowana oferta instytucji pomocowych, a atrakcyjne formy spędzania czasu są w większości odpłatne.

Bardzo wielu małoletnich uwikłanych w prostytucję doświadczyło przemocy seksualnej ze strony osoby dorosłej przed ukończeniem 15. roku życia (Izdebski 2004). Są to jednocześnie często osoby, których inicjacja seksualna nastąpiła bardzo wcześnie, bo pomiędzy 13. a 15. rokiem życia. Była często przypadkowa i niezaplanowana, pod wpływem substancji psychoaktywnych, na imprezie. Nic dziwnego, że te pierwsze kontakty seksualne aż jedna trzecia badanych ocenia negatywnie (Izdebski 2004; Kurzępa 2008). Brakuje im jednak dorosłych osób, z którymi mogliby porozmawiać o swoich problemach czy zagrożeniach związanych z podejmowaniem ryzykownych zachowań seksualnych (Izdebski 2004).

Przytoczone dane składają się na profil małoletnich, którzy, doświadczając krzywdzących relacji interpersonalnych i seksualnych, powtarzają te wzorce i brną w kolejne ryzykowne zachowania.

Skutki dla dzieci–ofiar

Młodzież uwikłana w prostytucję często żywi przekonanie, że jest to skuteczny sposób ułatwienia sobie startu w życiu,

a z procederem tym można szybko zerwać (Jędrzejko 2006b). Prostytucja, przynajmniej w początkowej fazie, szybko podnosi stan-

darz życia, a korzyści materialne z niej płynące stwarzają mnóstwo możliwości. Dostyc szybko następuje akceptacja nowej roli społecznej, szczególnie w przypadku wysokich gratyfikacji finansowych, których potem z kolei trudno się wyrzec. Dodatkowo, to właśnie atrakcyjna grupa rówieśnicza wspiera jednostkę w trwaniu w tym procederze i powoduje jej izolację od innych środowisk (Kurzępa 2000). Niekiedy, aby zerwać z prostytutką, należałoby zerwać kontakt z większością osób w swoim otoczeniu, a w dodatku w znacznym stopniu obniżyć standard życia. Nic dziwnego, że może to być dla młodych osób bardzo trudne.

Z prostytutką jest powiązane spożywanie alkoholu czy stosowanie narkotyków (Izdebski 2004), co może być efektem negatywnego wpływu grupy rówieśniczej, ale również potrzeby „znieczulania się” oraz „odreagowywania” (Izdebski 2002). Prowadzić to może do uzależnienia od środków psychoaktywnych, co z kolei wymaga posiadania dużych środków finansowych na ich pozyskanie. Jeżeli nawet taka osoba chce zerwać z prostytutką, zazwyczaj nie ma możliwości zarobienia wystarczającej ilości pieniędzy w inny sposób. Dochodzi do błędnego koła, gdy skutkiem wejścia w prostytutkę jest nałóg, a skutkiem nałogu — konieczność pozostania w prostytutce. Dodatkowo, częste bycie pod wpływem środków odurzających osłabia kontrolę, zwiększając niebezpieczeństwo podejmowania ryzykownych zachowań, jak np. niestosowanie zabezpieczeń podczas stosunku seksualnego. Skutkuje to zakażeniami chorobami przenoszonymi drogą płciową, niechcianymi ciążami i narażeniem na doświadczenie przemocy (Śpila 2006).

Związek prostytutki z przestępczością, zazwyczaj zorganizowaną, może powodować problemy w zmianie trybu życia. Małoletni często najpierw „pracują” dobrowolnie, a dopiero potem są zmuszani do tego poprzez system długów wobec sutenera (Dawid-Olczyk 2003).

Osoby wykorzystywane w prostytutce charakteryzują się często niskim poczuciem własnej wartości i odczuwają strach przed ujawnieniem (Gardian 2007). Dzieci, szczególnie te przymuszane do prostytutki przez osoby trzecie, biorą na siebie winę za to, co się stało, odczuwając wstyd i upokorzenie. Także brak akceptacji społecznej i obwinianie ich o demoralizowanie innych nakładają się na poczucie bycia gorszym. Ze szczególnym ostracyzmem społecznym spotykają się chłopcy (Kurzępa 2008).

Podczas komercyjnych stosunków seksualnych młodzież odczuwa głównie obojętność, ale często również strach, wstyd czy upokorzenie (Izdebski 2004). Objawiać się to może w doświadczeniu bezsenności lub koszmarów sennych, depresji, wpadaniu w uzależnienia, podejmowaniu zachowań autodestrukcyjnych i prób samobójczych (Willis, Levy 2002; Śpila 2006; Pawlak-Jordan; Szulik 2006). Trauma, stygmatyzacja i marginalizacja społeczna, odrzucenie przez rodzinę i społeczność skutkują niewielkimi szansami na znalezienie dobrze płatnej pracy. Okazuje się, że często młodzież uwikłana w prostytutkę postrzega życie w krótkiej perspektywie i nie planuje przyszłości (Izdebski 2004). W wielu przypadkach, poprzez wagary czy opuszczanie zajęć szkolnych, zostaje zaniedbana edukacja (Izdebski 2004) i następuje zawężenie zainteresowań (Śpila 2006). Brak pomocy i wsparcia z zewnątrz daje nikłe szanse odnalezienia się na legalnym rynku pracy (Sierocka, Drewniak 2008). Rehabilitacja ofiar komercyjnego seksualnego wykorzystywania może być bardzo trudna i długotrwała. O ile jednak dla wielu osób uwikłanych w przeszłości w seks-biznes konsekwencje mogą być poważne i trwać latami, część z nich, przy minimalnym wsparciu osób trzecich, relatywnie szybko dostosowuje się do nowej sytuacji i bardzo dobrze funkcjonuje następnie w akceptowanych społecznie rolach.

Postawy wobec wykorzystywania małoletnich w prostytucji i świadomość problemu

W wyniku badań postaw wobec prostytucji małoletnich przeprowadzonych w województwie dolnośląskim⁸ (Kurzępa 2008) okazało się, że aż 20% badanej młodzieży i liderów społeczności lokalnych stwierdziło, że w ich otoczeniu są prostytuujący się małoletni obu płci. Za główną przyczynę tego zjawiska wszyscy badani uważają możliwość łatwego zarobienia pieniędzy. Jednak już na drugim miejscu wymieniają problemy młodzieży w domu (np. brak zainteresowania ze strony rodziców, powierzchowność relacji, brak rozmów o seksualności i zagrożeniach związanych z podejmowaniem ryzykownych zachowań seksualnych, np. prostytucji) i chęć ich odreagowania. Według młodzieży i pracowników instytucji pomocowych zajmujących się dziećmi i młodzieżą, wikłanie się małoletnich w komercyjne usługi seksualne wiąże się także z chęcią zaimponowania rówieśnikom i zwrócenia na siebie ich uwagi. Młodzież wymienia dodatkowo czerpanie przyjemności z uprawiania seksu lub argument „a czemu by nie”. Z badań tych wynika, iż młodzież najszerzej widzi powody wstępowania rówieśników na drogę prostytucji. Inni badani także jednak mają wysoką świadomość tego problemu.

Ogólnopolskie badanie dotyczące wiktymizacji młodzieży (Sajkowska 2010) pokazało, że w 2010 roku co czwarty badany w wieku 15–18 lat przyznawał, że zna przynajmniej jedną osobę w podobnym wieku, która w ciągu ostatniego roku utrzymywała kontakty seksualne w zamian za pieniądze lub prezenty.

Jeżeli chodzi o stosunek do małoletnich uwikłanych w prostytucję, dominuje postawa negatywna (Kurzępa 2008) — ich zachowanie

budzi odrazę oraz wywołuje potępienie i nie jest uważane za przejaw wolności seksualnej. Większość badanych nie chce mieć w swoim otoczeniu osób zaangażowanych w komercyjne relacje seksualne.

Niepokoi fakt, że liderzy społeczności lokalnych nie traktują wykorzystywania małoletnich w prostytucji jako problemu społecznego i go bagatelizują. W związku z tym nie podejmują działań o charakterze prewencyjnym. Pracownicy instytucji pomocowych mają natomiast świadomość trudności związanych z minimalizowaniem zjawisk patogenicznych wśród młodzieży. Przyznają, że nie ma skutecznego systemu wsparcia dla takiej młodzieży, a personel nie jest odpowiednio wykwalifikowany.

Badanie Kurzępy pokazało, że dorośli mieszkańcy województwa dolnośląskiego i liderzy społeczności lokalnych mają złe zdanie o młodzieży i jej bardzo pesymistyczny obraz. Uważają młodych ludzi za zdegenerowanych, hedonistycznych, roszczeniowych, nastawionych konsumpcyjnie i mających kryminogenne skłonności. Skutkuje to szukaniem okoliczności łagodzących i próbami usprawiedliwiania sprawców wykorzystania dzieci. Tezie tej przeczy jednak fakt, że niepełnoletni, poproszeni o wymienienie najważniejszych dla siebie wartości, wymienili dokładnie te same, co osoby dorosłe (jak rodzina, miłość i religia). Niechęć dorosłych do małoletnich jest jednak odwzajemniona. Dorośli (zarówno rodzice, jak i nauczyciele) nie są dla młodzieży autorytetami, są uważani za nieporadnych i niedostosowanych (*Nastolatki zagrożone...* 2008). Młodzież nie postrzega opiekunów jako osób mogących im pomóc w sytuacjach kryzysowych (*Nastolatki zagrożone...* 2008).

⁸ W badaniu wzięły udział cztery grupy Dolnoślązaków: młodzież, mieszkańcy, liderzy społeczności lokalnych oraz pracownicy ośrodków i instytucji pomocowych, zajmujących się dziećmi i młodzieżą.

Nowe trendy – Internet i sponsoring

Prostytucja z ulic, dworców czy dyskotek przenosi się dziś w miejsca, gdzie jest znacznie trudniej niż kiedyś wykrywalna. W związku z tym zjawisko to nie rzuca się w oczy. Nawiązywanie kontaktów dokonuje się najczęściej za pośrednictwem Internetu, co umożliwia większą anonimowość i zachowanie zasad dyskrecji, a jednocześnie szybsze znalezienie „klienta”. Prawdopodobieństwo otrzymania propozycji sponsoringu w Internecie jest ogromne, nawet jeżeli osoba logująca się na czacie czy na różnego rodzaju forach sama nie inicjuje takiej rozmowy (Grotecka, Rżanek 2010). Młodzież w większości przypadków wchodzi na czaty w innych celach, lecz mimo to otrzymuje różnego rodzaju propozycje. Prostytucja

przechodzi również w kierunku sponsoringu, czyli utrzymywania kogoś, zaspokajania jego potrzeb w sferze materialnej w zamian za świadczenie usług o charakterze seksualnym (Gardian 2007). Poszukiwanie sponsorów (często jednego), którzy za seks zapewnią drogie gadżety, markowe ubrania, doładowanie komórki czy kieszonkowe, związane jest najczęściej z prostytucją aspiracyjną. Po filmie „Galerianki” media wytworzyły obraz młodzieży poszukującej sponsorów w galeriach handlowych dużych miast. Wydaje się jednak, że w centrach handlowych dochodzi jedynie do zapłaty, a nawiązanie kontaktu i „transakcja” odbywają się w innym miejscu (Bielecka 2010).

Podsumowanie i zalecenia

Prostytucja wyszła z obszarów zmarginalizowania społecznego, nie jest uwarunkowana tylko złą sytuacją materialną, jak kiedyś głównie sądzono. Niezaspokajanie podstawowych potrzeb materialnych, emocjonalnych i aspiracyjnych ze strony opiekunów może być powodem szukania przez młode osoby innych, także nieakceptowanych społecznie sposobów ich zaspokajania. Zmiany w strukturze rodziny, takie jak osłabienie więzi lub inne dysfunkcje, powodują, że młodzież szuka akceptacji, zrozumienia oraz wsparcia w nowych środowiskach, czego skutkiem może być oferowanie usług seksualnych za różnego rodzaju korzyści, nie tylko materialne. Wykorzystywanie małoletnich do prostytucji często jest związane z silnym wpływem grupy rówieśniczej i presją na posiadanie różnego rodzaju dóbr. Jednocześnie dorośli zdają sobie sprawę z zagrożeń młodzieży prostytucją, ale nie podejmują

ją działań w celu ograniczenia tego zjawiska. Brakuje jednoznacznej dezaprobaty wobec osób wykorzystujących małoletnich, co może wynikać z przypisywania małoletnim współodpowiedzialności za ich wykorzystywanie. Dodatkowo, wg polskiego prawa, osoby poniżej 18. roku życia wykorzystywane w prostytucji są definiowane jako zdemoralizowane⁹, co służy ich stygmatyzacji.

Dorośli, którzy mogliby wziąć odpowiedzialność za rozwiązanie problemu, jak np. liderzy społeczności lokalnych czy pracownicy pomocowi, nie robią tego. Przyczyn należy upatrywać w bagatelizowaniu problemu oraz braku pomysłów, czasu i finansów. Młodzież jest więc pozostawiona sama sobie. Brakuje jej autorytetów, a ani w domu, ani w szkole nie otrzymuje wiedzy o seksualności i zagrożeniach związanych z komercyjnym wykorzystywaniem seksualnym. Nie ma także wielu możliwości konstruktywne-

⁹ Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich, Dz.U. 2010 r. Nr 33, poz. 178.

go spędzania czasu wolnego. Środowiskowe zaniechania oraz brak reakcji społecznej na wykorzystywanie dzieci w prostytucji przyczyniają się do trwania tego zjawiska i przyjmowania przez nie nowych form.

Polska nie przygotowała Planu Przeciwdziałania Komercyjnemu Wykorzystywaniu Dzieci, do którego sporządzenia i wdrożenia zobowiązali się przedstawiciele rządu polskiego podczas I Światowego Kongresu w Sztokholmie. W 2004 r. Rada Ministrów opracowała Narodowy Plan Działań na Rzecz Dzieci 2004–2012 „Polska dla Dzieci”, wdrażany przez Ministerstwo Edukacji Narodowej i Sportu we współpracy z sektorem społecznym oraz Rzecznikiem Praw Dziecka. O ile niektóre jego postanowienia zwracają uwagę na ochronę dzieci przed wykorzystywaniem seksualnym, nie ma tam wzmianki o jego komercyjnym aspekcie. W Polsce nie stworzono również specjalnej instytucji zajmującej się przeciwdziałaniem komercyjnemu wykorzystywaniu seksualnemu dzieci.

Ze *Spostrzeżeń końcowych Komitetu Praw Dziecka* wynika, że nie ma systemowych działań państwa w zakresie edukacji i prewencji. Są to raczej jednorazowe akcje, konferencje, często przeprowadzane przez organizacje pozarządowe. Brakuje systemowej pomocy dziecku–ofierze przestępstwa oraz specjalistów w tej dziedzinie. Nie ma zbyt wielu instytucji czy organizacji świadczących pomoc psychologiczną czy prawną. W rezultacie dzieci, które doświadczyły wykorzystania, nie otrzymują pomocy niezbędnej dla ich rehabilitacji. Natomiast profesjonaliści, w szczególności nauczyciele i pracownicy placówek opiekuńczych, nie mają wystarczającej wiedzy w zakresie zagrożeń związanych z komercyjnym wykorzystywaniem seksualnym dzieci.

W związku z tym, w celu eliminacji zjawiska wyzyskiwania małoletnich w prostytucji, należałoby podjąć niżej wymienione działania:

- stworzenie narodowego planu przeciwdziałania komercyjnemu seksualnemu wykorzystywaniu dzieci i wyznaczenie organu odpowiedzialnego za jego koordynowanie;
- monitoring zjawiska wykorzystywania małoletnich w prostytucji, z uwzględnieniem jego nowych form i zbierania szczegółowych danych o sprawcach i o ofiarach;
- opracowanie modelu wsparcia, reintegracji, ochrony i terapii dziecka–ofiary komercyjnego wykorzystywania seksualnego;
- prowadzenie kampanii społecznych uświadamiających skalę i zagrożenia związane z komercyjnym wykorzystywaniem seksualnym, skierowanych zarówno do dorosłych, jak i dzieci;
- prowadzenie specjalistycznych szkoleń w zakresie przeciwdziałania wykorzystywaniu dzieci w prostytucji zarówno dla funkcjonariuszy policji, straży miejskiej czy straży granicznej, jak i dla pracowników instytucji oświatowych i opiekuńczych;
- prowadzenie szkoleń dla pracowników ośrodków pomocowych dla młodzieży z zakresu profilaktyki oraz rehabilitacji dzieci–ofiar komercyjnego wykorzystywania seksualnego;
- wprowadzenie problematyki komercyjnego wykorzystywania seksualnego do programów obowiązkowej edukacji dla studentów prawa, psychologii, pedagogiki, pracowników socjalnych oraz w szkołach policyjnych;
- zastąpienie w debacie publicznej terminu „prostytucja małoletnich” terminem „wykorzystywanie małoletnich w prostytucji”;
- podjęcie wieloaspektowej edukacji seksualnej w szkołach, uwzględniającej zagrożenia związane z komercyjnym wykorzystywaniem seksualnym;
- stworzenie bezpłatnych i ciekawych alternatyw spędzania wolnego czasu dla małoletnich, np. otwartych klubów mło-

- dzieżowych z szeroką ofertą interesujących zajęć;
- skierowanie pedagogów ulicy w miejsca, gdzie młodzież przebywa w czasie wolnym (podwórka, galerie handlowe) w celu nawiązywania z nią kontaktu, informowania o alternatywach wykorzystania czasu wolnego oraz o możliwościach otrzymania pomocy w sytuacjach problemowych;
- stworzenie miejsc, w których młodzież wykorzystywana w prostytucji może przemocować, coś zjeść, wykapać się, otrzymać pomoc medyczną i porozmawiać z życzliwą i nieoceniającą osobą dorosłą o tym, że uprawia seks za wynagrodzenie;
- podjęcie działań w Internecie — profilaktyka komercyjnego wykorzystywania seksualnego na czatach, portalach społecznościowych i młodzieżowych.

The aim of the present paper is to characterize the issue of child prostitution and to analyze the dynamics of this phenomenon, with particular focus on the scope of the problem as seen in Poland. Basing on Polish research in this area, the author describes causes and outcomes of young people's involvement in commercial sexual relationships. She examines various attitudes toward minors exploited for prostitution, as well as offers suggestions as to proposed actions to be undertaken in order to eradicate child prostitution in Poland.

Literatura

- Bielecka E. (2010), „Galerianki” — badania i refleksje, w: *Zagrożona młodość. Innowacyjne formy interwencji społecznej*, red. E. Bielecka, Warszawa: Pedagogium.
- Commercial sexual exploitation of children and youth* (2010), Deutsche Gesellschaft für Technische Zusammenarbeit (GTZ) GmbH.
- Dawid-Olczyk I. (2003), *Praca z nieletnimi klientkami w praktyce Fundacji La Strada*, Dziecko krzywdzone, nr 2, s. 103–110.
- ECPAT International (2008), *Questions and answers about the Commercial Sexual Exploitation of Children*.
- ECPAT International (2009), *Report of the World Congress III against sexual exploitation of children & adolescents*.
- Gardian R. (2007), *Zjawisko sponsoringu jako forma prostytucji kobiecej*, Kraków: Impuls.
- Goddard C., De Bortoli L., Saunders B.J., Tucci J. (2005), *The Rapist's Camouflage: "Child prostitution"*, Child Abuse Review, t. 14, s. 275–291.
- Grotecka M., Rżanek K., (2010), *Galerianki — refleksje streetworkerów*, w: *Zagrożona młodość. Innowacyjne formy interwencji społecznej*, red. E. Bielecka, Warszawa: Pedagogium.
- Izdebski Z., Konarkowska-Lecyk K. (2000), *Zachowania seksualne kobiet świadczących usługi seksualne, mężczyźni homoseksualnych i osób uzależnionych od narkotyków*, Zielona Góra: „Organon”.
- Izdebski Z. (2004), *Badanie dot. problematyki prostytucji dziecięcej realizowane na zlecenie MENiS przez PRO-ECPAT przy współpracy TNS OBOP i Komendy Głównej Policji*.
- Jeffreys S. (2000), *Challenging the Child/Adult Distinction in Theory and Practice on Prostitution*, International Feminist Journal of Politics, vol. 2:3, s. 359–379.
- Jędrzejko M. (2006a), *Między seksualnością a prostytucją*, w: *Prostytucja jako problem społeczny, moralny i zdrowotny*, red. M. Jędrzejko, Pułtusk: Akademia Humanistyczna im. Aleksandra Gieysztor.

- Jędrzejko M. (2006b), *Prostytucja — skala i charakter zjawiska w świetle badań*, w: *Prostytucja jako problem społeczny, moralny i zdrowotny*, red. M. Jędrzejko, Pułtusk: Akademia Humanistyczna im. Aleksandra Gieysztor.
- Kowalczyk–Jamnicka M. (1997), *Wczesna aktywność seksualna a uprawianie nierządu*, *Problemy rodziny*, nr 5/6, s. 62.
- Kowalczyk–Jamnicka M. (1998), *Spółeczno–kulturowe uwarunkowania prostytucji w Polsce*, Bydgoszcz: WSP.
- Kramer L.A., Berg E.C. (2003), *A Survival Analysis of Timing of Entry into Prostitution: The Differential Impact of Race, Educational Level, and Childhood/Adolescent Risk Factors*, *Sociological Inquiry*, t. 73, nr 4, s. 511–528.
- Kurzępa J. (2000), *Młodzież pogranicza — „świnki”, czyli o prostytucji nieletnich*, Kraków: Impuls.
- Kurzępa J., Lisowska A., Pierzchalska A. (2008), *Prostytucja „nieletnich” w perspektywie Dolnoślązaków. Raport z badań*.
- Leidholdt D.A. (2003), *Prostitution and Trafficking in Women: An Intimate Relationship*, *Journal of Trauma Practice*, t. 2, wyd. 3/4, s. 167–183.
- Melrose M. (2004), *Young People Abused through Prostitution: Some Observations for Practice*, *Practice*, t. 16, nr 1, s. 17–29.
- Nastolatki zagrożone wykluczeniem społecznym — ich marzenia, postawy i zachowania oraz środowisko, w którym dorastają. Raport z badania na zlecenie Urzędu Miasta Stołecznego Warszawy* (2008), PBS DGA.
- Pawlak–Jordan B., Szulik M. (2006), *Uraz psychiczny u dziewcząt zmuszanych do prostytucji*, *Dziecko krzywdzone*, nr 16.
- Raport Alternatywny do Raportu Rządu Polskiego z realizacji Protokołu Fakultatywnego do Konwencji o Prawach Dziecka w sprawie handlu dziećmi, dziecięcej prostytucji i dziecięcej pornografii zgodnie z artykułem 12 (1) protokołu* (2009), Fundacja Dzieci Niczyje, Helsińska Fundacja Praw Człowieka.
- Raport o działaniach Policji w zakresie zapobiegania przestępczości oraz zjawiskom patologii społecznej w 2007 r.*, Warszawa 2008.
- Sajkowska, M. (2010), *Wiktyimizacja dzieci i młodzieży w Polsce*, Fundacja Dzieci Niczyje, niepublikowany raport z badań.
- Sierocka B., Drewniak M. (2006), *Dzieci ulicy. Raport z socjologicznych badań terenowych na zlecenie Miejskiego Programu Przeciwdziałania Przestępczości Młodzieży w Krakowie*, Kraków.
- Silbert M.H., Pines A.M. (1981), *Sexual child abuse as an antecedent to prostitution*, *Child Abuse & Neglect*, nr 5, vol. 4, s. 407–411.
- Smagacz M. (2007), *Młodzież w centrum handlowo–rozrywkowym. Raport z badań socjologicznych na zlecenie Miejskiego Programu Przeciwdziałania Przestępczości Młodzieży*, Kraków.
- Spostrzeżenia końcowe Komitetu Praw Dziecka: Polska. Rozpatrzenie raportów złożonych przez Państwa–Strony na podstawie art. 12 ust. 1 Protokołu fakultatywnego do Konwencji o Prawach Dziecka w sprawie handlu ludźmi, dziecięcej prostytucji i dziecięcej pornografii* (2009), www.bip.ms.gov.pl/Data/Files/_public/bip/prawa_czlowieka/onz/OPSCuwagi2009PL.pdf
- Śpila B. (2006), *Aspekty zdrowotne i psychiczne prostytucji ze szczególnym uwzględnieniem prostytucji nieletnich*, w: *Prostytucja jako problem społeczny, moralny i zdrowotny*, red. M. Jędrzejko, Pułtusk: Akademia Humanistyczna im. Aleksandra Gieysztor.
- Willis B.M., Levy B.S. (2002), *Child prostitution: global health burden, research needs, and interventions*, *The Lancet*, t. 359, s.1417–1422.
- Wilson H.W., Widom C. (2008), *An examination of risky sexual behavior and HIV in victims of child abuse and neglect: A 30–year follow–up*, *Health Psychology*, nr 27 (2), s. 149–158.

O AUTORZE

AGNIESZKA POPLAWSKA jest absolwentką psychologii Szkoły Wyższej Psychologii Społecznej. Przez wiele lat działała w organizacji Stowarzyszenie Lambda Warszawa w programie „Profilaktyka HIV/AIDS” m.in. wśród osób świadczących usługi seksualne, a obecnie prowadzi poradnictwo internetowe dla młodzieży w kwestiach związanych ze stresem, uzależnieniami i przemocą. Od 2010 r. jest związana z Fundacją Dzieci Niczyje, gdzie zajmuje się realizacją programu „Dzieciństwo bez krzywdzenia — ku lepszemu systemowi ochrony dzieci w Europie Środkowo-Wschodniej” oraz Programu na rzecz dzieci—ofiar handlu i dzieci cudzoziemskich bez opieki.